

Antik Yunan Mitolojisinde Meşe Sembolizmi ve Düşünsel Temelleri

Said Mübin ÇALIŞ¹

Antik Yunan Mitolojisinde Meşe Sembolizmi ve Düşünsel Temelleri

Öz

Antik dönem insanları, günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlara rasyonel açıklamalar getiremediklerinde doğa unsurlarına kutsallıklar yükleyerek anlamlandırmaya çalışmışlardır. Antik Yunan'da ağaçlar, yaşamın devamlılığı adına değerli görülmüş, onlara birçok kutsallıklar yüklenmiştir. Başta Zeus olmak üzere birçok tanrı kutsal ağaçlarla eşleştirilmiş, bu inançsal gelenek hem doğaüstü iletişim aracı olarak hem de ritüel unsuru olarak önemli bir yer tutmuştur. Zeus'la eşleştirilen Dodona'daki kutsal meşe ağacı örneğiyle birlikte meşenin kehanetlerde kullanılmasından festivallerdeki sembolik rolüne kadar geniş bir inanç çerçevesi içinde değerlendirildiği görülmektedir. Bu çalışma, antik kaynaklar, arkeolojik bulgular ve sanat tarihine ait veriler sonucunda meşenin antik Yunan mitolojisindeki inançsal değerinin kökenlerini araştırarak bu değer Hint-Avrupa toplumları, antik Mısır ve Minos uygarlıkları üçgeninde nasıl evrildiğini değerlendirmeyi ve antik Yunan'daki meşe sembolizminin tarihsel gelişim çizgisini takip etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zeus, Meşe, Dodona, Antik Yunan, Mitoloji.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

The Symbolism of the Oak and Its Ideological Foundations In Ancient Greek Mythology

Abstract

Ancient peoples, when unable to provide rational explanations for the problems they encountered in daily life, sought to make sense of them by attributing sacred qualities to elements of nature. In Ancient Greece, trees were regarded as valuable for the continuity of life, and numerous sacred attributes were ascribed to them. Many gods, foremost among them Zeus, were associated with sacred trees, and this religious tradition held an important place both as a means of supernatural communication and as a ritual element. The sacred oak tree at Dodona, which was linked to Zeus, illustrates this framework: the oak was understood within a broad spectrum of belief, ranging from its use in oracles to its symbolic role in festivals. Based on ancient literary sources, archaeological evidence, and art-historical data, this study aims to investigate the origins of the oak's religious significance in ancient Greek mythology, to evaluate how this significance evolved within the triangle of Indo-European societies, ancient Egypt, and Minoan civilization, and to trace the historical development of oak symbolism in ancient Greece.

Keywords: Zeus, Oak, Dodona, Ancient Greece, Mythology.

Paper Type: Research Article

1. Giriş

Antik dünya inançlarında kutsal varlıkları antropomorflaştırma durumunun sıklıkla karşılaşılan bir gelenek olduğu anlaşılabilmektedir. Antik dönemlerde politeist bir yapıda inançsal anlayışlarını sürdüren insanlar; tanrı ya da tanrıçaların yüksek oranda insana benzer özellikler taşımış olduğunu düşünmüş, bunlar betimlenirken de insan benzeri biçimde nesneler olarak ortaya çıkarılmışlardır (Svana, 2022: 183). Bazı durumlarda tanrı ve tanrıçaların yalnızca insanlara benzer fiziki özellikler taşıdığının ötesinde onların bazı hayvan ya da bitkilere benzeyebileceği de düşünülmüştür (Svana,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, saidmubin.calis@istiklal.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9435-4149>.

2022: 189). Mezolitik ve Neolitik Çağ'da, Mezopotamya ve Anadolu'da kutsal varlıklar genelde insan biçiminde düşünülmüş ve buna yönelik tanrı ve tanrıça betimlemeleri yapılmışken (Akurgal, 1978: 15; Alp, 2011: 24, 35, 39, 49, 51; Sevin, 2003: 52; Yılmaz ve Kaplanoğlu, 2023: 196-201), Antik Mısır'da şahin başlı Horus, timsah başlı Sobek, çakal başlı Anubis, yılan başlı Renenutet gibi insan-hayvan karışımı tanrı ve tanrıçalar görülür². Bu durumun, antik dönemlerde insanların doğal çevresel faktörler ve yaşamsal gereksinimlerine göre biçimlenmiş bir benzetim olduğunu düşündürmektedir.

İnsanlığın en erken dönemlerinden günümüze gelinceye kadar en büyük uğraşlarından biri, doğayı biçimlendirmek üzerine olmuştur. Taş çağlarında, insanların avcı – toplayıcı olduğu dönemlerde insan doğa ile iyi geçinmek zorunda olmuş, kendini doğanın bir parçası olarak konumlandırmıştır. İnsan – doğa ilişkisi antik dönemler çerçevesinde incelendiğinde hem insanı koruyan ve besleyen bir kaynak olarak görülmüş; hem de insan gücünü aşan ve yaşama olanaklarını sınırlayan, doğal afetler gibi cezalandırıcı bir güç olarak da değerlendirilmiştir. Dolayısı ile antik dönemlerde insan – doğa ilişkisinde doğanın hem koruyan hem de cezalandıran özellikleri gözlemlenerek ve deneyimlenerek erken dünya inançları ve evren anlayışları ortaya çıkmıştır (Bahadır, 2022, 136).

MÖ VIII. binyılın başında, Avrupa'da buzul çağının etkisini yitirmeye başlamasıyla birlikte deniz seviyesinin yükseldiği, iklimin ılımanlaştığı bilinmektedir. Bu durumun canlı türleri üzerinde çoğalma ve çeşitlenme etkisi ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Özellikle Avrupa'nın bitki örtüsü ve su kaynakları bakımından eskisine göre büyük oranda değişmeye başladığı bu dönemde insanlar, konfor olanakları ve beslenebilme çeşitliliklerini genişletmişlerdir (Taylor, 1979: 81).

Buzulların erimesiyle birlikte toprakla ve bitkilerle daha fazla temas durumunda olan insanlar, Neolitik Çağ'da birçok bitkiye bu dönemde bazı kutsal roller yüklemeye başlamışlardır. Dünyadaki varlıklarının devamını büyük oranda bitkilere borçlu olduğunu anlayan insanlar, yaşayabilme katkısının sürekliliği için besin olarak tüketilebilen bitkilerin büyük çoğunluğunu ancak bazı kutsallıklar yükleyerek onları yüceltebileceğini düşünmüştür (Touwaide 2004: 2-4; Mauser, 2013: 281-283; Hunter ve Koukouzika, 2015: 21-24; Frumin, Maeir, Eniukhina, Dagan ve Weiss, 2024: 1-3).

İnsanlar; erken dönemlerden modern çağa kadar ağaçlar ile ilgili birçok mitler ve inançlar üretmiş, doğanın önemli bir parçası olan ağaçların somut görüntüsünün ardında farklı anlamlar ve özellikler aramaya koyulmuşlardır. Bu durum hem antik yazılı kaynaklar, hem de birçok sanat ürünü işlemlerinde sıklıkla gözlemlenebilmektedir (Philpot, 1897: 1).

2. Antik Yunan İnançlarında Ağaçların Düşünsel Statüsü

İnançsal kökenleri insanlığın erken dönemlerine rastlayan ve binyıllar boyunca yaşatıldığı anlaşılan Hint-Avrupa toplumlarının büyük bölümünde ağaçlara kutsallıklar yüklendiği bilinmektedir (Eliade, 1958: 277). Genel olarak ağaç dikmek ve yetiştirmek; antik Yunan'da canlılığa en büyük armağan olarak değerlendirilmiş, canlıların barınma ve beslenme gereksinimi adına önemli roller üstlenen ağaçların sayısının artırılması aynı zamanda kentlerin de bu yolla korunabildiği inancını geliştirmiş, ağaç sıklığı insanların yaşama potansiyeli adına da mutlak öğeler olarak değer görmüştür (Svana, 2022: 191).

Antik Yunan toplumu, tanrı ve tanrıçaların adını yüceltmek için birçok korular oluşturmuşlardır. Kutsal korular; Zeus (Dio Chrysostom, I: LII-LIV) başta olmak üzere Poseidon, Apollo, Aphrodite ve Athena gibi önde gelen Yunan tanrı ve tanrıçalarına adanmıştır (Taylor, 1979: 87). Plato ise Atlantis'te Poseidon'a adanmış bir kutsal korunun varlığını aktarmaktadır³. Anlaşıldığı üzere kutsal korular, genelde

² Adı geçen antik Mısır tanrı ve tanrıçaları hakkında ayrıntılı bilgiler için bk. (Hart, 2006: 22, 90, 182, 201).

³ "Ve akan suyu, toprağın zenginliği nedeniyle olağanüstü güzellikte ve yükseklikte her çeşit ağacın bulunduğu Poseidon'un kutsal korusuna götürdüler ve kanallar vasıtasıyla suyu köprülerin karşısındaki dış çemberlere götürdüler. Ve orada tanrılar için birçok tapınak ve birçok bahçe ve birçok egzersiz alanı inşa etmişlerdi, bazıları insanlar için, bazıları da atlar için ayrılmıştı, adanın her dairesel kuşağında; ve geri kalanının

tapınakların yakınlarında oluşturulmuştur. Antik Yunan inancında tanrılar ya da tanrıçalara adanan koruların insan eliyle oluşturulmuş olduğu dikkat çekmektedir. Antik Yunan tapınaklarının yakın çevrelerinde yapılan arkeolojik araştırmalarda belirli bir sıraya göre dikilmiş olan ve hepsi aynı tür ağaçlardan oluşan özel koruların ağaç izleri ortaya çıkarılmıştır (Figür 1). Koruların aynı zamanda tapınakları dış tehlikelerden koruyan ögeler olduğu da düşünülmüştür. Bu korularda tanrı ya da tanrıçalara koçlar kurban edilmiş olduğu da anlaşılmaktadır. Kutsal korular olarak kabul edilen korulardan herhangi bir ağaç kesmeye yeltenmek, tanrıların lanetini almak için önemli bir gerekçe olarak görülmüş; bu durumdan kaynaklı tanrıların lanetini aldığı bilinen ve en ünlü kişi Sparta Kralı Cleomenes olmuştur. Sparta Kralı Cleomenes'in, Argo yakınlarındaki kutsal korulara karşı saygısızca davranıp ağaçları ateşe verdiği için tanrılar tarafından cezalandırıldığı düşünülmüş ve beklenmedik bir biçimde yaşamı sonlanmıştır. Antik dönemlerde Zeus adına yapılan tapınaklardan bazılarındaki meşe koruları (Figür 2) günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir (Taylor, 1979: 86, 87; Barnett, 2007: 255; Bowe, 2009: 235-236; Svana, 2022: 192; Heras, 2017: 29).

Tanrı ve tanrıçalara adanan korulardaki ağaçlar rastgele ağaçlardan oluşmamakta olup, her tanrı ya da tanrıça farklı bir ağaçla eşleştirilmiştir. Apollo'yu temsilen defne ya da palmye ağacı (Bowe, 2009: 237), Artemis'i temsilen sedir ağacı (Bowe, 2009: 242), Athena'yı temsilen zeytin ağacı (Barnett, 2007: 259), Hera'yı temsilen ise söğüt ağacı (Bowe, 2009: 242) seçilmiştir.

Figür 1: Atina'daki Hephaistos Tapınağı'nın yanında oyulmuş ağaç dikim çukurları (Carroll, 2017: 13)

Meşe ağacı, başta Zeus'u temsil eden bir ağaçken, Pan'a adanmış olan tapınaklarda da meşe korularının yoğunluğu dikkat çekmektedir (Bowe, 2009: 238). Meşe, birincil olarak Zeus ile ilişkili olup ancak Pan gibi diğer kırsal tanrılarla da bağının bulunmaktadır. Antik Yunan'da meşe ağacı, tüm tanrı ve tanrıçalar için kutsal bir değer görüp yalnız Zeus ile özdeşleştirilmiştir. Athena ve Apollo'nun bazı sanat işlemlerinde meşe üzerinde otururken görülmelerine rağmen, bu ağaç onlarla eşleştirilmemiş olup onların yalnızca meşeye olan saygılarını anlatan betimlemelerdir (Svana, 2022: 184).

yanı sıra, büyük adanın merkezinde, atlar için düzenlenmiş, genişliği bir stadyum, uzunluğu bir daire olan bir yarış pisti vardı, tüm alanı çevreleyen bir şerit atlı yarışmalar için ayrılmıştı. Etrafında, bu tarafta ve o tarafta, mızrakçıların büyük kısmı için kışlalar vardı." (Plato, Crit., CXVII: B-C).

Figür 2: Zeus tapınağı çevresinde bulunan meşe ağaçları (Heras, 2017: 29)

Antik Yunan inançlarında ağaçları ve ormanlık alanları korumakla görevli periler bulunmaktadır. Ormanlık alanlarındaki her ağaca bir Dryad perisi atanmıştır ve ağacı sürekli beklemektedir. Dryad perileri ancak sorumlu olduğu ağacı terk ettiğinde bir insan o ağacı kesebilecek duruma geldiği inancı yaşatılmıştır. Dryadlar genel olarak ağacın yok olmasıyla yaşamları sonlandığı düşünülen varlıklar olmakla birlikte, bazı Dryadların insanlarla birleşip onların arasına karışabildiği de anlaşılmaktadır. Kelime kökü dolayısı ile Dryad adının, antik Yunan dilindeki meşe sözcüğünden türetilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır (Taylor, 1979: 85; Bowe, 2009: 236; Buxton, 2004: 414; Hard, 2004: 210; Cook, 1903a: 185). Bu durum, antik Yunan'da meşenin diğer ağaçlara göre daha üstün bir konumda görüldüğünü sergilemektedir. Konu ile ilgili Kallimakhos şu bilgilere yer vermektedir:

“Yağmur meşeleri büyüttüğünde periler sevinir ve yine meşelerde artık yaprak kalmadığında periler ağlar (Kallimakhos, Hymns, IV: LXX-LXXII)”.

Kallimakhos da meşenin düşünsel ve inançsal açıdan değerini vurgulamış, ağaçlar arasında en değerli görüleni meşe ağacı olmuştur. Dolayısı ile en değerli görülen ağaç, baş tanrı Zeus'u simgeleyen bir canlı olarak belirmiştir. Zeus dışında bazı tanrı ya da tanrıçalar için de meşe önemli bir öge ve aracı olarak görülmüştür. Tapınak sunaklarında Dione ve Demeter'e adanan sunakların birçoğunda meşe ağacından bölümlerin ona sunulduğuna ilişkin birçok arkeolojik kalıntıya rastlanılmıştır (Cook, 1903a: 180; Burkert, 1979: 126-129).

Para kullanılmaya başlandıktan sonra ise Girit'teki birçok gümüş para üzerinde meşe ve onun üzerinde oturan koruyucu perisi (Dryad) betimlemeleri birlikte yer almıştır (Figür 3). Daha sonraki dönemlerde Smyrna kentinde de meşe üzerinde oturan peri betimlemeleri bulunan paralar basıldığı bilinmektedir (Cook, 1903c: 403, 408; Turgut, 2020: 25).

Figür 3: Meşe üzerinde oturan koruyucu Dryad betimlemesi (Cook, 1903c: 405)

3. Antik Yunan Mitolojisinde Meşe Sembolizmi ile İlgili Arkeolojik ve Yazılı Bulgular

MÖ 6000 dolaylarında iklimin canlı yaşamına oldukça elverişli bir konuma ulaştığı Avrupa kıtasında meşe ağacı oldukça yoğunlaşmaya başlamış ve Avrupa ormanlarının baskın bitki örtüsü durumuna gelmiştir (Haneca, Čufar ve Beeckman, 2009: 2). MÖ 2000 dolaylarında ise meşe, Ege coğrafyasında kutsallaştırılmaya başlanmış ve inançsal öğeler arasında yerini almaya başlamış olduğu düşünülmektedir (Cook, 1903b: 273; Taylor, 1979: 90). Ancak meşenin Antik Yunan'daki kutsallığı ile ilgili yazılı bilgilere ancak Ege Karanlık Çağı olarak adlandırılan MÖ XII. yüzyıl ile MÖ VIII. yüzyıl arasında geçen süreç sona erdikten sonra, yazılı eserlerin sıklıkla üretildiği dönemde rastlanabilmektedir (Desborough, 1972: 170). Erken dönem antik Yunan yazarlarından olan Homeros, meşe – Zeus eşleştirmesinden sıklıkla bahseder:

“Odysseus; tanrının yüksek meşesinden Zeus'un iradesini duymak için Dodona'ya gitmişti (Homeros, Od., XIX: CCXCV-CCC).”

“Fakat Odysseus, Zeus'un iradesini duymak için Dodona'ya gitmişti. Hatta uzun bir aradan sonra, ister açıkça ister gizlice, zengin İthaka topraklarına nasıl döneceğini duymak için (Homeros, Od., XIV: CCCXXV-CCCXXX).”

3.1. Materyal Kültürde Meşe

MÖ 50.000 ile MÖ 40.000 yıllarında, Mezopotamya ve Avrupa'da yaşamış olan homo sapiens tarafından meşenin besin kaynağı olarak da kullanıldığı saptanmış; bu yıllar arasına tarihlenen mağara kalıntıları arasında birçok meşe palamudu bulgulanmıştır. Meşe palamudu tüketim geleneğinin doğudan batıya doğru göçler aracılığı ile Avrupa'ya yayılmış olduğu düşünülmektedir (Leroy, Plomion ve Kremer, 2020: 1013). Homo sapiens dışında homo neandertal başta olmak üzere birçok farklı hominid mağaraları da incelendiğinde de meşe palamudunun sıklıkla tüketildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu durum; meşe palamudunun erken insanlık tarihinde sıklıkla tüketilen bir gıda maddesi olma özelliği taşıırken; özellikle tarımsal üretime ve yerleşik yaşama geçilmesi ile birlikte meşe palamudu tüketiminin azaldığını göstermektedir. Antik Yunan tarihçilerinden Herodotos, Arkadia'da meşe palamudu ile beslenen güçlü bir halkın varlığını aktarırken (Herodotos, I: LXVI); Romalı yazarlarından Virgil zamanında (MÖ I. yüzyıl) da benzeri bir beslenme biçiminin olduğu bilgileri eklenmiş⁴ ve Claudian zamanında da (MS V. yüzyıl) meşe palamudunun insanlar tarafından tüketildiğine ilişkin bilgilerin olduğuna dikkat çekilmiştir⁵. Benzeri beslenme yöntemini Ovidius da anlatmaktadır⁶. Ancak meşe palamudu tüketiminin insan sağlığında bazı olumsuz etkiler oluşturduğu bilgileri de Procopius tarafından aktarılmaktadır:

“Toskanalılar da, en az diğerleri kadar, aynı sebepten ötürü kıtlığa maruz kaldılar ve dağlarda yaşayanların çoğu, tıpkı tahıl gibi öğüttükleri meşe ağaçlarının meşe palamutlarından yapılmış ekmekler yiyorlardı. Bunun doğal sonucu olarak, insanların çoğu her türlü hastalığa yakalandı ve bunu yemeyi bırakıp iyileşenler sadece birkaçıydı (Procopius, VI: XX/ XIX-XIII).”

⁴ “Bir zamanlar Ceres tanelerinden önce insanın gıdası olarak verilen meşeler vardı. Triptolemus'taki karıklar bu meşeleri mısır koçanlarıyla değiştirmişti (Virgil, Cul., CXXX-CXXXIX).”

⁵ “Doğa ananın dudaklarından bu tür şikâyetleri sık sık duyduğumdan, sonunda dünyaya acıdım ve insanın meşe ağacından yediği yemeği bırakmaya karar verdim (Claudian, Rap., III: XLV-L).” ve “Ceres'in çok sayıda ülkede, çok sıkıntı çekerek, endişeli arayışını nasıl sürdürdüğünü; nereden insana tahıl verildiğini, böylece meşe palamudu yemeğini nasıl bir kenara bıraktığını ve yeni bulunan başağın Dodona'nın meşelerini işe yaramaz hale getirdiğini anlat (Claudian, Rap., I: XXX-XXXIII).”

⁶ “Güneş ve yağmurun henüz bir çatı tarafından engellenmediği ancak bir meşenin hem yiyecek hem de örtü sağladığı o günlerde zevk ormanda ve mağarada paylaşıldı, açık havada değil. Basit bir halkta bile utanç düşüncesi o kadar güçlüydü (Ovid, Art., II: DCXV-DCXX).”

Meşe palamudunun hayvanlar tarafından da tüketildiğine ilişkin Plutarkhos'ta bazı bilgiler bulunabilmektedir:

"Fındık veya meşe palamudu veren ağaçlar çiçeklerini döktüğünde (kurtlar) doğum yaptığını ileri sürer, kurtlar bunları yediklerinde rahimleri açılır. Ancak bunları yiyemezlerse yavruları içlerinde ölür ve ışığı göremezler. Dahası, dünyanın fındık ağaçları veya meşe ağaçları bakımından verimli olmayan bölgeleri kurtlar tarafından rahatsız edilmez. Bazıları bunun nedenini Leto'nun hikayesine dayandırıyor. Hamileyken ve Hera'dan hiçbir yerde güvenlik bulamayınca, Zeus tarafından Delos'a doğru yol aldığı on iki gün boyunca bir kurda dönüştürüldü (Plutarkhos, Nat., XXXVIII)."

Antik dönemlerde bazı hastalıkların tedavisi için ilaç yapımında da meşe palamudunun kullanıldığına ilişkin yazılı bilgilere rastlanabilmektedir. Romalı yazar Columella ilaç yapımında meşe palamudunun durumu ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

"Hiçbir çare işe yaramaz ve sancı başlar, bunun belirtisi de karından kan ve mukus akıntısıdır. Bunun tedavisi, on beş adet iki selvi kozalağı ve aynı sayıda meşe elması (palamudu) ve diğer iki malzemeye eşit ağırlıkta, çok eski peynirden oluşur. Bunlar birlikte dövüldüğünde, dört ölçü sert şarap bunlara karıştırılır ve karışım dört gün boyunca eşit dozlarda verilir; ayrıca sakız, mersin ve yabani zeytin de eksik olmamalıdır (Columella, VI: VI/ VII, I)."

Erken insanlık tarihinden günümüze gelinceye kadar gıda maddeleri birçok kutsal roller üstlenmiştir⁷. Bu durumda başlangıçta önemli bir gıda maddesi olarak kullanılan meşenin besin olarak tüketiminin terk edilmesine rağmen zamanla kutsal bir konuma eriştiği, antik Yunan toplumu tarafından ise meşenin kutsallığının daha da artırıldığı ve tanrılar ile eşleştirildiği anlaşılmaktadır. Benzeri ağaç tanrı eşleştirmesinin farklı toplumlar da varlığı saptanmış olup Roma'da Jupiter – meşe (Philpot, 1897: 28; Cook, 1903b: 205), İskandinav toplumlarında Thor – meşe (Cusack, 1998: 255-256; Philpot, 1897: 44; Eliade, 1958: 269), Slav toplumunda ise Perun – meşe (Gamkrelidze ve Ivanov, 1995: 528) eşleştirmeleri dikkat çekmektedir. Örnekleri verilen toplumların hepsinde de tanrılar Zeus gibi göksel tanrılardır ve yıldırımlar yaratma özellikleri bulunmaktadır. Dolayısı ile birbirinden coğrafi ve kronolojik olarak uzak, farklı toplumların inançsal bakımdan yüksek benzerlikler göstermesi, aynı kaynaktan etkilendiğini ortaya çıkarmaktadır. Amazon savaşçıların da bazı ritüellerinde meşenin önemli bir yer tuttuğu Kallimakhos'un verdiği bilgilerden ortaya çıkmaktadır⁸.

Meşe ağacı, insanlığın erken dönemlerinden günümüze kadar değerli bir doğa unsuru olarak görülmüştür. Çok uzun yaşayan bir ağaç olması⁹, sert ve dayanıklı bir hammadde olması nedeniyle sıklıkla gündelik eşya yapımında kullanılan meşe; ayrıca her mevsim yeşil kalmasıyla da insanlığın dikkatini çekmiş, bu özelliklerinden dolayı kendi üzerinde üstün düşünsel değerleri barındırmıştır. Bunun yanında denizci bir toplum olan antik Yunan toplumunun gemi yapımı için temel hammadde yine meşeden sağlanmaktaydı (Cook, 1903a: 179; Leroy, Plomion ve Kremer, 2020: 1012-1013; Svana, 2022: 184; Taylor, 1979: 85). Meşeden gemi yapımı ile ilgili ayrıntılar Ovidius'tan öğrenilebilmektedir:

⁷ Eski Türk mitolojisinde elma incir ve narın değeri için bk. (Aça, 2008: 11,20); eski Anadolu toplumları mitolojisinde üzümün değeri için bk. (Sağlam ve Çalkan, 2018: 2-3); eski Mezopotamya toplumları mitolojisinde incirin değeri için bk. (Koçak, 2011: 278-283).

⁸ "Amazonlar, deniz kıyısındaki Efes'te meşe ağacının altına bir heykel diktiler, Hippo için kutsal bir ayın yaptılar ve orada Upis Kraliçesi heykelinin etrafında bir savaş dansı yaptılar. Ayaklarıyla yüksek sesle vurdular ve bununla birlikte okları şakırdadı (Kallimakhos, III: CCXXV-CCXL)."

⁹ Ağaçlar üzerinde yapılan yaş ölçümlerine göre meşenin 900 yıl kadar yaşayabildiği saptanmıştır (Haneca, Çufar ve Beeckman 2009: 2). Meşenin uzun yaşayan bir ağaç olması nedeni ile antik Yunan'da bu ağacın, dünyanın en eski ağaçları arasında olduğu düşünülmüştür: "Hesaplamalarımı, hala korunan ve gelişen ağaçların göreceli yaşlarını saptamak için Yunanlıların anlattıklarına dayandıracak olursam, bunların en eskisi Hera'nın Samos kutsal alanında yetişen söğüt ağacıdır, ardından Dodona'daki meşe, Akropolis'teki zeytin ve Delos'taki zeytin gelir (Pausanias, Arc., XXIII: III-IV)."

“Meşe, hızlı geminin iskeletini oluşturmak için eğilir ve kavisli omurga, kaburgalı kenarlarla örülür. Direkleri ve direğe asılan yelkenleri ekleriz (Ovidius, Her., XVII: CX).”

3.2. İkonografik ve Nümismatik Verilerde Meşe Sembolizmi

Zeus, sanatta ve edebiyatta da sıklıkla meşe ile ilişkilendirilir. Meşe çok sık yıldırım çeken bir ağaçtır. Bu özelliğinden dolayı da antik Yunan toplumu, bu ağacı Zeus ile eşleştirmiş olduğu varsayılabilmektedir¹⁰. Romalı yazarlarından olan Plinius ise meşe kütüklerinin yakılması ve dumanının gökyüzüne ulaştırılması ile şimşek oluşturulabileceği bilgilerini vermektedir (Plinius, XXVIII: XXVIII/ CXI). Herodotos da birçok bölümde meşenin antik Yunan toplumu için kutsallığını aktarır ve ayrıca “meşe kafalılar” adlı bir halktan bahsetmektedir (Herodotos, IX: XXXIX).

Antik Yunan yazarlarından Apollodorus’un verdiği bilgilerden Ege’den Karadeniz’in kuzeydoğu kıyılarına kadar giden Iason’un da gemisinin Dodona’daki kutsal meşe ağacından yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Athena’nın yardımı ile Dodona’daki konuşan meşe ile yapılan geminin çok daha sağlam olduğu ve uzun yolları böylece aşabildiği aktarılmaktadır. Argonotların bu gemisi kutsal meşeden yapılmış olduğu için konuşabilme yetisine de sahip bir gemi olduğu bilgisi yazılı kaynaklar aracılığı ile anlaşılmaktadır (Lucian, The Dream or the Cock, II). Aynı zamanda Iason, altın postu almak üzere Kolhis’e gitmeden önce Dodona’daki kutsal meşe ile konuşup ondan birçok kehanetler öğrenmiş, yolculuğunu buna göre planlamıştır. Bunun yanında Kolhis’te bulunan altın postun da bir meşe ağacında asılı olduğu (Apollodorus, I: IX/ I; Apollodorus, I: IX/ XVI) ve ejderha¹¹ tarafından korunduğu anlatılmaktadır (Apollodorus, I: IX/ XVI; Apollonius Rhodius, I: DXX-DXL; Apollonius Rhodius, I: MCXX-MCXXX). İnsanlar tarafından meşe ağacının kesilmesinin lanetlenme nedeni olarak belirtilmesine rağmen (Apollonius Rhodius, II: CDLXX-CDLXXX). Argonotların gemisinde kullanılan kutsal meşe kerestelerinin Athena tarafından kesilmiş olması, bu ağacı yalnızca tanrı ya da tanrıçaların kesip biçebilme özgürlüğü olduğu izlenimi doğmaktadır.

Dodona’daki konuşan kutsal meşe ile ilgili Plato şu bilgileri vermektedir:

“Sokrates: Dostum, Zeus’un Dodona’daki kutsal yerindeki meşe ağacının sözlerinin ilk kehanet sözleri olduğunu söylerlerdi. O zamanın insanları sizin kadar bilge olmadıklarından, bir meşenin ya da bir kayanın gerçeği söylemesi koşuluyla, onun sesini dinlemekle yetiniyorlardı; ama sizin için belki konuşmacının kim olduğu ve nereden geldiği önemli olabilir, çünkü siz sadece onun sözlerinin doğru olup olmadığını düşünmüyorsunuz (Plato, CCLXXVI: C).”

Apollo, Zeus ve Hera’nın betimlendiği ve MÖ V. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir kraterde Hera’nın Zeus’a bir meşe palamudu sunduğu görülmektedir (Figür 4). Burada Zeus’un karısı Hera, ona meşe palamudu vererek onurlandırdığı düşünülmektedir. Dolayısı ile antik Yunan’da birçok inançsal ritüellerde meşe ağacı parçalarının kullanılmasının bu betimleme ile benzer gereksinim ve düşünceler ile gerçekleşmiş olduğu varsayılabilmektedir.

¹⁰ “Hiçbir zaman yıldırım mütevacı söğütlere çarpmaz ve mütevacı çalılar Gök Gürültülü’nün öfkeli şimşegini hak etmez; yüce meşeler ve yaşlı küller onun kurbanlarıdır (Claudian, Poe., XXII: XXIII/ XLV).”

¹¹ Bazı bölümlerde yılan olarak belirtilir: İlgili bölümler için bk. (Apollonius Rhodius, II: MCCLX-MCCLXX; Apollonius Rhodius, IV: CXXIII-CXXX); bazı bölümlerde ise canavar olarak belirtilir (Apollonius Rhodius, IV: CLXII-CLXX).

Figür 4: Zeus'a meşe palamudu sunulmasını sahneyen frizden kesit (Museo Arqueológico Nacional, 2025).

Antik Yunan'da bazı kutlamalar ve eğlencelerde de meşenin önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Zeus'un simgesi olarak meşe yaprağı ya da meşe dalı biçiminde altından yapılmış çelenklerin, olimpiyat oyunlarında başarı elde eden kişilere ve başarılı sanatçılara verildiği bilinmektedir (Cook, 1903b: 274; Svana, 2022: 185, 191). Boeotia'da Hera ve Zeus'un adına düzenlenen Daedala Festivali adı altında büyük kutlamaların gerçekleştirildiği bilinmektedir. Daedala etkinliklerinde kutsal meşe koruluğundan seçilen ağaç dalları ile süslü giysiler giymek, at arabalarını meşe dallarıyla süslemek, törende hayvan kurban etmek gibi ritüeller sergilenmiştir (Chaniotis, 2002: 35,45; Cook, 1903c: 412).

Troya Savaşları sırasında da birçok antik Yunan savaş kahramanının kutsal meşe ile ilgili öğeler taşıdığı ile ilgili anlatımlar bulunmaktadır:

“Parlayan miğferli Hektor cevap olarak tek bir kelime etmedi, ama aceleyle, Argosluları geri püskürtmek ve birçok kişinin canını almak için tüm hızıyla hevesle yanından geçti. Sonra onun iyi yoldaşları tanrısız Sarpedon'u Zeus'un kalkan taşıyan güzel bir meşesinin altına oturtular ve uyulduğundan, sevgili yoldaşı olan yiğit Pelagon, dişbudak mızrağını fırlattı; ve ruhu tükendi ve gözlerinin üzerine bir sis düştü. Yine de canlandı ve Kuzey Rüzgarı'nın üzerine estiğinde nefesi, ruhunu acı bir şekilde üfledikten sonra onu yeniden yaşattı (Homeros, II., V: DCLXXX-DCXC).”

Meşenin düşünsel değeri bazı madeni paralar üzerinde gözlemlenebilmektedir. Rodos Adası'nda meşe ağacı Helios adına kutsal sayılmış ve bu inanç çeşitli dönemlere tarihlendirilmiş birçok madeni paraya işlenmiştir (Cook, 1903c: 418). Bu durum, meşenin kutsallığının yalnızca Dodonna ile sınırlı, bölgesel bazda bir inanç olmadığını ve antik Yunan coğrafyasının bütününde yaşatıldığını göstermektedir (Figür 5).

Figür 5: Rodos Adası'nda basılan Helios ve meşe dallarından yapılan taç betimlemeli para örneği (Cook, 1903c: 418).

Epiros Kralı I. Pyrrhos dönemine tarihlenen (MÖ 280) gümüş paraların bir yüzünde Zeus'un meşe dallarından yapılmış bir taçla betimlendiği görülebilmektedir (Figür 6). Bunun yanında antik Yunan'da, özellikle Teselya Bölgesi'nde çeşitli dönemlerde çok sayıda Zeus ve meşe betimlemeli gümüş paraların basılmış olduğu anlaşılabilmektedir (Cook, 1903c: 413). Belirli bölgelerde kralların meşeden yapılmış olan taçları bir süre kullanmış oldukları I. Pyrrhos dönemi para örneklerinden ortaya çıkmaktadır.

Figür 6: Epiros Kralı I. Pyrrhos dönemine tarihlenen (MÖ 280) gümüş para (Münzkabinett der Staatlichen Museen, 2025)

Antik Yunan mitolojisinde birçok anlatıma konu olduğu bilinen, Zeus'un oğlu ve bir yarı tanrı olan Herakles'in de meşe ile ilişkili bazı olaylar ve durumlarının bulunduğu dikkat çekmektedir. Herakles öldükten sonra bir meşe ağacının altında onun kremasyon uygulaması yapılmıştır (Taylor, 1979: 92).

Antik Yunan kentlerinde her kentin bir koruyucu tanrı ya da tanrıçası olduğu bilinmekte, Zeus'un da Dodona'nın koruyucu tanrısı olduğu anlaşılmaktadır (Heras, 2017: 20). Genel olarak meşe ağacının Zeus'u temsil ettiği kanısı Antik Yunan'da egemen iken; Dodona'daki meşe ağacına ayrı bir kutsiyet yüklenmiş ve bu ağacın doğrudan Zeus'un ruhunu taşıdığı ve konuşarak (Strabo, XVI: II/ XXXVIII; Pausanias, I: XVII/ V; Ovidius, *Met.*, XIII: DCCXV-DCCXVII). Zeus'u seslendirdiği düşünülmüş, yaprak hışırtıları aracılığı ile Zeus'un insanlara mesajını ilettiğine, kehanetlerde bulunduğu inanılmıştır (Svana, 2022: 183; Philpot, 1897: 29; Taylor, 1979: 87). Dodona'daki kutsal meşe ağacı en erken antik Yunan yazarlarında görülebilmekte; Dodona'daki kutsal meşe ağacı ve bunun Zeus'u temsil ettiği kanısının Antik Yunan'ın en eski inanç öğelerinden olduğunu göstermektedir. Bunun yanında antik Yunan'da ağaçlara ilk kutsallığın Dodona'daki kutsal meşeye verildiği, bu geleneğin buradan yayılarak diğer tanrı ve tanrıçalara da sıçramış olduğu düşünülmektedir (Taylor, 1979: 88). Dodona dışında Ceres'teki kutsal meşe ağacının da varlığı bilinmekte, Dodona'daki meşe ile benzer işlevler taşıdığı anlaşılmaktadır (Philpot, 1897: 63).

Kutsal meşenin Dodona'da bulunmasına rağmen, farklı bölgelerde de meşe ile ilgili inançsal unsurların varlığı dikkat çekmektedir. Arcadia'daki Lykaion Dağı'ndaki inançsal ritüellerde meşe dallarının kullanıldığı; bu ritüelle Zeus'un adının yüceltildiği inancının varlığı bilinmekle birlikte, yağmur yağdırmak için de bu ritüel gerçekleştirilmiştir (Svana, 2022: 184).

Antik Yunan'da meşe aynı zamanda rahipler tarafından düzenlenen bazı yağmur getirme ritüellerine de sahne olmuştur. Kuraklığın yoğunluğunu hissettirdiği zamanlarda rahipler, meşe dallarını su kaynaklarına daldırarak birtakım ritüeller düzenlerler ve bunun yağmurun yağmasına neden olduğuna inanılırdı (Eliade, 1958: 201).

Hesiodos, Dodona'daki meşenin Zeus tarafından kutsallaştırıldığını ve kendi sözlerini insanlara aktarması için aracı olarak seçtiğini aktarmaktadır:

"Orada (Ellopia) çok sayıda koyunu ve öküzü olan insanlar, kabileler yaşar ve sayıları anlatılamayacak kadar çoktur. Oranın sınırında Dodona adında bir şehir inşa edilmiştir, Zeus onu sevdi

ve (atadı) onu insanların saygı duyduğu kahini olarak seçti. Onlar (güvercinler) bir meşe ağacının oyuğunda yaşarlardı. Her kim o noktaya gelir ve ölümsüz tanrıya soru sorar ve iyi alametlerle hediyeler getirirse onlardan her türlü kehaneti öğrenirler (Hesiod, Wom., XCVII)”

Antik yazılı kaynaklarda meşenin dini ritüellerde bazen tanrılara sunulduğu ile ilgili bazı detaylar bulunabilmektedir:

“...Karanlık gemiden çok uzakta olmayan bir yerde, güzel, parlak, geniş alınlı inekler otliyordu. Sonra bunların etrafında durdular ve tanrılara dua ettiler, yüksek tepeli bir meşe ağacının yumuşak yapraklarını kopardılar, çünkü güzel sıralanmış gemide beyaz arpa yoktu. Şimdi dua edip ineklerin boğazlarını kesip derilerini yüzdükten sonra, uyluk parçalarını kesip üstlerini iki kat yağla kapladılar ve üzerlerine çiğ et koydular. Bolca kurbanın üzerine dökülecek şarapları yoktu, bunun yerine suyla sunu yaptılar (Homeros, Od., XII: CCCLX-CCCLXXX).”

“Böylece yönümü kaybettim ve öğle vakti tamamen yoldan çıktım. Fakat yüksek bir tepede kutsal bir koruya benzeyen bir meşe kümesi fark edince, oradan bir yol veya ev keşfetme umuduyla oraya doğru yol aldım. Orada, kabaca bir araya getirilmiş taş blokları, kurban edilmiş hayvanların postları ve bir dizi sopa ve değnek buldum; hepsi de açıkça çobanların adaklarıydı. Biraz uzakta, güçlü ve uzun boylu ama yaşları ilerlemiş, köylü gibi giyinmiş ve omuzlarına düşen birkaç örgülü gri saçlı olan bir kadının oturduğunu gördüm. Ona yer hakkında tam bir soruşturma yaptım ve o da Dor lehçesiyle konuşarak, bana oranın Herakles'e kutsal olduğunu ve kendisi hakkında, bir oğlu, bir çobanı olduğunu ve koyunlarına sık sık kendisinin baktığını söyledi (Dio Chrysostom, I: LII-LIV).”

Homeros'un verdiği bilgilerde insanlığın meşeden türeme efsanesine ilişkin bazı izler bulabilmek mümkündür:

“Ne evlilikten kaçabilirim ne de başka bir çözüm bulabilirim ve annemle babam evlenmem için beni zorluyorlar ve oğlum bu adamlar geçimini yiyip bitirirken sinirleniyor, çünkü tüm bunları fark ediyor; çünkü artık bir adam oldu ve Zeus'un onur bahsettiği bir evi geçindirebilecek durumda. Yine de bana soyunun nereden geldiğini söyle; çünkü sen eski bir hikayedeki meşeden veya bir taştan türemedin (Homeros, Od., XIX: CLVII-CLXV).”

Antik Yunan'da Arcadia halkının kendilerinin meşeden doğmuş olduğu inancı bulunurken, kendileri için “meşenin çocukları” adlandırmasını kullanmayı uygun görmüşlerdir (Taylor, 1979: 91,93). Benzeri bir anlayış, bazı Roma yazarlarında da görülebilmekte ve Roma'da insanlığın başlangıcının meşe temelli olduğuna ilişkin inanç izleri bulunabilmektedir (Juvenal, VI: VIII-XVII; Apollonius Rhodius, IV: DCXIII-DCX).

3.3. Kültürel Etkileşim ve Köken: Mısır ve Minos Etkisi

Antik dönemlerde Akdeniz'e kıyısı olan uygarlıkların, ağaçlara kutsallıklar yükleme ile ilgili ortak bir inançsal geleneğe sahip olduğu saptanmaktadır. Antik Yunan mitolojisinin oluşmasında ve gelişmesinde özellikle Bronz Çağı'nda antik Mısır'ın çok büyük etkileri olduğu düşüncesi, konu ile ilgili birçok araştırmacı tarafından desteklenmektedir. Antik Yunan toplumunun temellerini oluşturan Girit Adası merkezli Minos uygarlığı Zamanında Mısır ile kültürel bağlantılar ve etkileşimler yaşandığı, bu kültürel etkileşimde Fenike tüccarlarının da önemli bir etken olduğu ve Ege düşünce dünyasına da bu biçimde birçok inançsal ögenin aktarılmış olduğu varsayılabilmektedir (Svana, 2022: 190-192). Minos uygarlığına ait olan birçok sanat ürününde ağacın kutsallığını betimleyen sahnelerin olduğu dikkat çekmektedir. Knossos Sarayı çevresindeki mezar alanlarında yapılan arkeolojik araştırmalarda bulunan yüzük işlemleri incelendiğinde insanların ağaçlara verdiği kutsal değerlerin arttığı anlaşılmaktadır. Bu betimlemelerde bir tanrıçanın sağında ve solunda ağaçları dans ederken ağaçları sallayan ya da meyvelerini toplayan insanların bir inanç unsuru olarak gerçekleştirdikleri bu ritüelle tanrıçaları

yücelttikleri görülmektedir (Figür 7). Girit'te bulunan ve aynı sahneyi canlandıran birçok yüzük betimlemesi, Ege coğrafyasında ağaçların kutsal rolünü sergileyen erken betimlemelerdir (Tully ve Crooks, 2015: 135; Marinatos, 2004: 27-28; Cook, 1903c: 405).

Figür 7: Knossos Sarayı çevresindeki mezar alanlarında bulunan yüzük betimlemeleri (Marinatos, 2004: 27-28).

Antik Yunan inancında görülen ağaç kültünün antik Mısır toplumunun Girit Adası ile etkileşimi sonucu oluşmaya başladığı, bu kültün oluşması ve gelişmesinde palmiye ağacının çok önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Girit Adası'nda bulunan levhalar üzerindeki yazıtlar, bu adaya antik dönemlerde Mısır'dan insanların geldiği ve bazı kültürel aktarımlar gerçekleştirdiğini göstermektedir (Rjabchikov, 2023: 112). Knossos Sarayı yakınlarında bulunan bir mühür betimlemesinde Palmiye ağacı altında oturan ve kral konumunda olduğu düşünülen bir minotor dikkat çekmektedir. Mühür ve eşya betimlemelerinde yer alan ağaç zamanla palmiye olmaktan çıkıp meşeye dönüşmüş, minotor betimlemesinin yerini ise Zeus almıştır (Figür 8). Bu durum, Zeus'un başlangıçta bir minotor olup olmadığına yönelik bazı düşünceleri de doğurmuştur (Cook, 1903c: 410). Böylece Zeus kültünün, Minos'un boğa ile ilişkilendirilen kutsal figürlerinden ikonografik unsurlar devralmış olabileceğini düşünülebilmektedir (Svana, 2022: 191).

Konu ile ilgili modern araştırmacıların dışında antik yazılı kaynaklarda da bazı detaylar bulunabilmektedir. Herodotos, şu bilgileri aktarmaktadır:

"Gerçekten de kâhinlik Dodona'da ve Mısır'daki Thebai'de birbirine çok benzer. Geleceği kurbanın bağırsaklarına bakıp söylemek Mısır'dan alınmıştır. Dinsel törenler, alaylar, toplu halde dualar Mısırlılarda başlamış, Yunanlılar onlardan almışlardır. İşte bence bir tanıt. Mısırlıların yaptıkları törenler gözle görülür surette bir daha eskilik markası taşırlar, Yunanlılar ise bunları pek yeni bir tarihten beri uygulamaktadırlar (Herodotos, II: LVIII)."

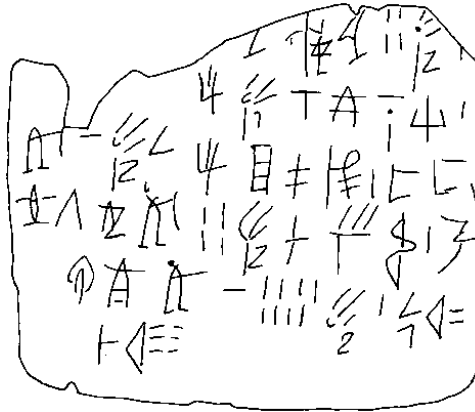
"Mısır'daki Thebai'den iki kara güvercin uçmuş, biri Libya'ya, öbürü Dodona'ya gitmiş. Bu ikincisi bir meşeye konmuş ve dile gelmiş, "Burada Zeus adına bir orakl kurulsun," demiş; Dodonalılar bu sözleri tanrı buyruğu olarak karşılaştırmışlar ve oraklı kurmuşlar. Ayrıca derler ki, Libya'ya uçan güvercin de orada bir Ammon oraklı kurulmasını buyurmuş. Gerçekten orada da bir Zeus oraklı vardır. İşte Dodona rahibelerinin ki, yaşlısının adı Promeneia, ondan sonrakinin Timarete ve en gencinin de Nikandra'dır, anlattıkları bunlardır (Herodotos, II: LV)."

Figür 8: Knossos Sarayı yakınlarında bulunan bir mühür betimlemesi (Cook, 1903c: 410).

Girit Adası'ndaki günümüz Hanya kentinde bulunan bir yazıtın arka yüzünde (Figür 9) palmiye ağacı ile ilgili bazı detaylar bulunabilmektedir (Rjabchikov, 2023: 112).

- 1:(Onlar) (belirli bir ölçü alırlar), Yılanlar (alırlar) 4 kılıç, palmiye meyveleri (belirli bir ölçü),
- 2: palmiye ağaçları
- 3: 10 adam, palmiye meyveleri (belirli bir ölçü), (onlar) koruyucu (tanrıça) Ma'ya ulaştılar - Baba'ya (ve)
- 4: Ana'ya - 4 adam, palmiye meyveleri (belirli bir ölçü); Mısır,
- 5:18 adamın ayaklarında birliğe palmiye meyveleri (belirli bir ölçü) verir,
- 6: (o) (belirli bir ölçü) verir.

Figür 9: Hanya Yazıtı'ndan arka yüz (Rjabchikov, 2023: 112).

Yapılan arkeobotanik araştırmaları sonucunda Taş Çağı'nda Girit Adası'nda doğal ortamda yoğun bir biçimde meşe ağacının varlığı saptanmıştır. Taş Çağı'nda meşe ormanları her ne kadar Girit'te yoğun biçimde görülse de, çevresindeki küçük uydu adalarda olmadığı dikkat çekmektedir. Neolitik Çağ'a gelindiğinde ise meşe ormanlarında eskisine göre azalmalar görülmüş olup, bunu yerini zeytin ağaçları almaya başlamıştır. Ancak meşe ormanları, Girit'teki en erken insan izlerinin varlığından başlayıp günümüze gelinceye kadar meşenin burada varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Saray dekorasyonu

başta olmak üzere dayanıklı eşya yapımında ve inançsal ritüellerde Girit'te meşenin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır (Cook, 1903c: 403, 408; Turgut, 2020: 25).

Antik Yunan'da Zeus ile eşleştirilen kutsal meşe Dodona'da bulunurken, Roma'daki kutsal meşe ise Jupiter ile özdeşleştirilip Geismar yakınlarındaki Donar'da bulunmaktadır. Jupiter de görevleri ve yetkileri bakımından Zeus ile özdeş bir tanrı olup öfkelenildiğinde yıldırımları ile insanları cezalandırdığı bilinmekle birlikte, meşe-Jupiter eşleştirmesinde yine meşenin yıldırım çeken bir ağaç olması ile bağlantı kurulmuş olduğu düşünceleri oluşturulabilmektedir (Eliade, 1958: 54,79).

Meşe'nin kutsallığı inancının Antik Yunan dışında önce Roma'da¹², sonra ise tüm Avrupa'da takip edilebilmektedir. Roma; Antik Yunan'da Zeus için oluşturulan meşe korularında olduğu gibi aynı biçimde meşeyi Jupiter ile eşleştirmiş ve onun adına meşe koruları oluşturulmuştur (Virgil, *Geo.*, III, CCCXXX-CCCXXXV).

Girit Adası'ndaki erken inanç öğeleri incelendiğinde bu güvercinlerin bir mağarada bebek Zeus'u beslediği inancının varlığı ortaya çıkmaktadır. Güvercin, meşe ve Zeus sembollerinin örnekleri Epirus bronz paralarında (Figür 10) da görülebilmektedir (Cook, 1903c: 407-408). Farklı dönemlerde yaşamalarına rağmen Hesiodos ve Herodotos aynı güvercin – meşe sembollerini aktarmakta ve bu varlıkların kutsallaştırılmasını anlatmaktadır. Böylece ağaç kültürünün Mısır'dan yola çıkarak önce Girit adasına gelmiş olabileceği, buradan önce tüm antik Yunan coğrafyasına, en sonunda Avrupa'daki birçok topluma aktarılmış olduğu izlenimi doğmaktadır.

Figür 10: Epirus bronz parasında meşe ve güvercinler betimlemesi (Cook, 1903c: 408).

Sonuç

Antik dönemlerde insanlar kendinde olmayan özelliklere sahip birçok doğa öğelerini gözlemleyip onlara birçok kutsallıklar yüklemişler ve özellikle insanın yaşamının devamlılığı adına insana büyük ölçüde yardımcı olan doğa öğeleri daha fazla ön plana çıkarılarak onlara dünyadaki yaşamın kaynağı olarak değer yüklemişlerdir. Birbirinden uzak farklı coğrafyalarda varlığını sürdürdüğü bilinen antik toplum mitolojileri incelendiğinde karşımıza ortak birçok mitolojik unsur çıkmaktadır. Antik dönem mitolojilerinde en fazla karşılaşılan öğelerden olan ve insanların günlük yaşamında gerçekleştirme olanağı bulunmayan, kuşun uçuşma özelliği, ağaçların koruma özelliği, birçok yırtıcı hayvanın üstün avcılık yeteneği gibi konular, antik dönem dünyasında ortak işlenen konuların başında gelmektedir. Bu durum insanların doğal ihtiyacı sonucu ortaya çıkan bir inançsal gereksinimin karşılanmasına yönelik ortaya çıkan bir sonuçtur. İnsanların uzun yüzyıllar boyunca biriktirerek oluşturduğu bu varsayımlar, zamanla antik dünya inançlarını oluşturmaya yardım etmiştir. Ortak mitolojik öğelerin, özellikle ortak iklim

¹²Roma yazılı eserleri meşe ile ilgili birçok kutsal anlatımları barındırır: (Seneca, *Her. Oet.*, MCDLXX-MCDLXXX; Seneca, *Her. Oet.*, MDCXX-MDCXXV) ve "Terentia ormanlarına iyice baktım ve sadece şunu söyleyebilirim ki, orada bir Dodona meşesi olsaydı, sanki Epirus'un tamamına sahipmişim gibi hissederdim (Cicero, II: IV)."

kuşağında yaşayan toplumlarda birbirine daha yakın olduğu saptanmaktadır. Dolayısı ile doğal koşullar, düşünce, inanç ve evren anlayışının biçimlenmesinde en önemli etken olarak belirlemektedir.

Antik Yunan mitolojisinde meşe ağacının bir sembol olarak taşıdığı düşünsel anlamı, inançsal işlevleri ve kültürel kökenlerinin modern kaynaklarda belirtildiğinden çok daha detaylı olduğu saptanmaktadır. Antik Yunan inançlarının biçimlenmesinde antik Mısır inançlarının etkileri doğrudan gözlemlenebilmekle birlikte, Ege Göçleri ile birlikte ortaya çıkan kültürel etkileşim sonucunda sentez bir inanç yapısı ortaya çıkmıştır. Antik Yunan'da ağacın kutsallaştırılmasının antik Mısır kaynaklı bir etki olduğu düşünülebilmekte; meşenin kutsallaştırılması ise Ege Göçleri ile antik Yunan coğrafyasına gelen Hint-Avrupa kökenli toplulukların etkisi ile güçlenip değer kazanan bir kült olduğu saptanabilmektedir. Antik dönemlerde genelde meyveli ağaçlar yüceltilip kutsallaştırılırken, antik Yunan toplumu tarımsal bir meyve ağacı dışındaki bir ağaç olan meşeyi en çok yüceltip, baş tanrı olan Zeus ile özdeşleştirmiştir. Bu durumun antik Yunan'da meşenin tarihinin dünyanın erken dönemlerine ait olduğunun düşünülmesinin bir sonucu olduğu ve diğer ağaçların daha erken dönemlerde oluştuğunun varsayılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yoğun biçimde tarımla geçinen antik Mısır ve Anadolu toplumlarında olduğu gibi tarla bitkilerinin yüceltilmesi ve kutsallaştırılması; antik Yunan'da sıklıkla takip edilen bir gelenek olmamış, coğrafi koşullardan dolayı bölgede sıklıkla yetişebilen bitkilerden olan meşe yüceltilmiş ve antik Yunan mitolojisinin önemli bir ögesi olmuştur.

Çalışma kapsamında değerlendirilen arkeolojik veriler, yazılı kaynaklar ve ikonografik unsurlar, meşenin mitolojik, kültürel ve işlevsel bağlamlarda nasıl merkezi bir konuma taşındığını göstermektedir. Düşünsel temelleri ve gelişim evreleri bağlamında meşe sembolizmi, yalnızca Antik Yunan mitolojisinin değil, aynı zamanda Akdeniz dünyasındaki doğa-kült ilişkilerinin anlaşılmasında da anahtar bir rol üstlenmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Çalışmanın tamamı tek yazara aittir. Yazarın makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Çalışmada herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Çıkar Beyanı

Çalışmada çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

Apollonius Rhodius. (1912). *The Argonautica*, R. C. Seaton(Çev). William Heinemann, London.

Apollodorus. (1921) *The Library*, Cilt 1, J. Fraser(Çev). William Heinemann, London.

Claudian. (1990). *Rape of Proserpine*, Cilt 1, N. Platnauer(Çev). Harvard University Press, Cambridge.

- Claudian. (1998). *Rape of Proserpine*, Cilt 2, N. Platnauer(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Columella. (1954). *On Agriculture*, Cilt 2, E. Forster(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Dio Chrysostom. (1971). Cilt 1, J. Cohoon(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Herodotos. (2013). *Tarih*, M. Ökmen(Çev). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Hesiod. (1914). *The Homeric Hymns and Homerica*, H. White (Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Hmeros. (1945). *Odyssey*, Cilt 1, A. T. Murray(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Hmeros. (1945). *Odyssey*, Cilt 2, A. T. Murray(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Hmeros. (1928). *Illiad*, Cilt 1, A. T. Murray(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Juvenal. (1928). *Satires*, G. Ramsay(Çev). William Heinemann, London.
- Kallimakhos. (1921) *The Hymns*, A. Mair(Çev). William Heinemann, London.
- Lucian. (1960). Cilt 2, A. Harmon(Çev). William Heinemann, London.
- Ovid. (2004). *The Art of Love and Other Poems*, J. Mozley(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Ovid. (1914). *The Heroides and Amores*, G. Showerman(Çev). William Heinemann, London.
- Ovid. (1914). *Metamorphoses*, Cilt 2, Çev: F. Miller(Çev). William Heinemann, London.
- Pausanias. (1918). *Description of Greece*, Cilt 1, W. Jones(Çev). William Heinemann, London.
- Pausanias. (1961). *Description of Greece*, Cilt 4, W. Jones(Çev). William Heinemann, London.
- Plato. (2005). *Phaedrus*, Çev: H. Fowler(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Plato. (1952). *Timaeus, Eitophon, Critias, Menexenus, Epistles*, R.G. Bury(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Plinius. (2005). *Natural history*, Cilt 8, Çev: W. Jones (Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Plutarkhos. (1965). *Moralia*, Cilt 11, L. Pearson(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Procopius. (1962). *History of Wars*, Cilt 4, H. Dewing(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Seneca. (1917). *Tragedies*, Cilt 2, F. Miller(Çev). William Heinemann, London.
- Strabo. (1930). *Geography*, Cilt 7, H. Jones(Çev). Harvard University Press, Cambridge.
- Virgil. (1916). *Eclogues – Georgics – Aeneid I-VI*, R. Fairclough(Çev). William Heinemann, London.
- Virgil. (1918). *The Aeneid Books VII-XIII – The Minor Poems*, Cilt 2, R. Fairclough(Çev). William Heinemann, London.

Modern Kaynaklar

- Aça, M. (2008). Türk inaniş ve düşünüş sistemlerinde meyve. *Electronic Turkish Studies*, 3(5), 11–22.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.423>
- Akurgal, E. (1978). *Ancient civilizations and ruins of Turkey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alp, S. (2011). *Hitit güneşi*. Ankara: Tübitak.
- Bahadır, M. (2022). Mitolojiden felsefeye doğa-insan ilişkisi. *Felsefe Dünyası*, 2(76), 135–157.
- Barnett, R. (2007). Sacred groves: Sacrifice and the order of nature in ancient Greek landscapes. *Landscape Journal*, 26(2), 252–269.
- Bowe, P. (2009). The sacred groves of ancient Greece. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, 29(4), 235–245. <https://doi.org/10.1080/14601176.2009.10483703>
- Burkert, W. (1979). *Structure and history in Greek mythology and ritual*. Berkeley: University of California Press.
- Buxton, R. (2004). *The complete world of Greek mythology*. London: Thames & Hudson.
- Carroll, M. (2017). The sacred places of the immortal ones: Ancient Greek and Roman sacred groves. J. Woudstra (Ed.), *A history of groves* içinde (s.13–33). London: Routledge.
<https://doi.org/10.1017/9781139033022.006>
- Chaniotis, A. (2002). Ritual dynamics: The Boiotian festival of the Daidala. M. Strubbe (Ed.), *Kykeon* içinde (s.23–48). Leiden: Brill.
- Cook, A. (1903a). Zeus, Jupiter and the oak. *The Classical Review*, 17(3), 174–186.
- Cook, A. (1903b). Zeus, Jupiter and the oak. *The Classical Review*, 17(5), 268–278.
- Cook, A. (1903c). Zeus, Jupiter and the oak. *The Classical Review*, 17(8), 403–421.
- Cusack, C. (1998). Sacred groves and holy trees. M. Griffith & J. Tulip (Ed.), *Spirit of place: Source of the sacred?* içinde (s.252–261). Sydney: Berget.
- Desborough, V. (1972). *The Greek dark ages*. New York: St. Martin Press.
- Eliade, M. (1958). *Patterns in comparative religion* (R. Sheed, Trans.). New York: Sheed and Ward.

- Frumin, S., Maeir, A. M., Eniukhina, M., Dagan, A., & Weiss, E. (2024). Plant-related Philistine ritual practices at Biblical Gath. *Scientific Reports*, 14(1), 1–19. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-54434-4>
- Gamkrelidze, T. ve Ivanov, V. (1995). *Indo-European and the Indo-Europeans: A reconstruction and historical analysis of a proto-language and proto-culture*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hard, R. (2004). *The Routledge handbook of Greek mythology*. New York: Routledge.
- Haneca, K., Čufar, N., ve Beeckman, H. (2009). Oaks, tree-rings and wooden cultural heritage: A review of the main characteristics and applications of oak dendrochronology in Europe. *Journal of Archaeological Science*, 36(1), 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2008.07.005>
- Hart, G. (2006). *A dictionary of Egyptian gods and goddesses*. New York: Routledge.
- Heras, D. (2017). Between the oak and the doves: Changes in the sanctuary of Dodona over the centuries. In S. Marchesini & J. Novoa (Ed.), *Simple twists of faith: Changing beliefs, changing faiths: People and places* içinde (s.17–38). Verona: Alteritas.
- Hunter, R. ve Koukouzika, D. (2015). Food in Greek literature. J. Wilkins & R. Nadeau (Ed.), *A companion to food in the ancient world* içinde (s.17–29). Oxford: Wiley.
- Koçak, A. (2011). Bilgelik, varlık, bereket sembolü incirin serüveni. D. Düzgün & G. Atnur (Ed.), *Bilge Seyidoğlu Kitabı* içinde (s.277–289). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Leroy, T., Plomion, C., ve Kremer, A. (2020). Oak symbolism in the light of genomics. *New Phytologist*, 226(4), 1012–1017. <https://doi.org/10.1111/nph.16463>
- Marinatos, N. (2004). The character of Minoan epiphanies. *Illinois Classical Studies*, 29, 25–42.
- Mauseth, J. (2013). *Plants and people*. Burlington: Jones & Bartlett Publishers.
- Philpot, H. (1897). *The sacred tree*. New York: The Macmillan Company.
- Rjabchikov, S. V. (2023). The ancient Egyptians on Crete: The Minoan inscriptions tell. Г. Петрозаводс (Ed.), *Современная наука как фактор и ресурс передового развития* içinde (s.108–129).

Москва: Новая наука, МЦНП.

Sağlam, H. ve Çalkan, Ö. (2018). İnsanlık tarihinde üzümün önemi. *Journal of Agriculture*, 1(2), 1–10.

Sevin, V. (2003). *Anadolu arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları.

Svana, I. (2022). Sacred trees and plants in ancient Greek religion. A. Robu (Ed.), *Pratiques culturelles et dynamiques religieuses entre le Pont-Euxin et la mer Égée dans l'Antiquité* içinde (s.184–192).

Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.

Taylor, J. W. (1979). Tree worship. *Mankind Quarterly*, 20(1), 79–141.

Touwaide, A. (2004). Plants and animals in antiquity: A detective story. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 90(3), 1–14.

Tully, C. ve Crooks, S. (2015). Dropping ecstasy? Minoan cult and the tropes of shamanism. *Time and Mind*, 8(2), 129–158. <https://doi.org/10.1080/1751696X.2015.1032961>

Turgut, M. (2020). Some trees of ancient Crete and their use. *Proceedings of the 3rd International Conference on Agriculture, Forestry & Life Sciences* içinde (s.22–30). Bucharest: ICAFLS.

Yılmaz, Ö., ve Kaplanoğlu, L. (2023). Hatti-Hitit sanatında tanrı ve tanrıça betimlemelerinin Türk resim sanatına yansımaları. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 8(16), 195–209.

İnternet Kaynakları

Museo Arqueológico Nacional (2025, 13 Haziran). <https://www.man.es/man/mandigital/visitavirtual> adresinden 13 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.

Münzkabinett der Staatlichen Museen (2025, 10 Temmuz).

<https://ikmk.smb.museum/object?lang=en&id=18203169&view=vs> adresinden 10 Temmuz 2025 tarihinde alınmıştır.

Extended Summary

In ancient civilizations, nature was not only a source of sustenance but also a domain filled with mystery and divine significance. Particularly in times and societies where rational explanations were unavailable or insufficient, natural elements—trees, rivers, mountains—were interpreted as manifestations or instruments of the sacred. Within this context, trees often served as bridges between the human and the divine. Among various tree species, the oak tree held a distinctive and elevated position in ancient Greek religious thought. This study examines the symbolic and ideological role of the oak in ancient Greek mythology, with a focus on its association with Zeus and the sanctuary of Dodona. It further investigates the broader cross-cultural evolution of oak symbolism by tracing its links to Indo-European traditions, ancient Egyptian beliefs, and the Minoan civilization.

The research draws upon ancient literary texts, archaeological findings, and iconographic material, creating a multidisciplinary framework to understand the development and persistence of oak-related symbolism. The study's central premise is that the oak tree did not gain its sacred status in a vacuum; rather, its elevation to a divine symbol, particularly associated with Zeus, reflects a convergence of older traditions and local environmental realities.

During the Mesolithic and Neolithic periods, early humans developed complex relationships with their environment. As they began cultivating plants and settling in permanent locations, their perception of certain natural elements evolved. Trees, essential for food, shelter, and firewood, came to symbolize life, protection, and continuity. In Mesopotamia, Anatolia, and early Egypt, sacred beings were frequently anthropomorphized. However, in Egypt, we also see syncretic forms such as falcon-headed (Horus) or jackal-headed (Anubis) deities, indicating a blending of human and animal traits. The inclusion of trees and plants into this sacred taxonomy seems a logical development, particularly given their visible and life-sustaining properties.

In ancient Greece, this nature-oriented worldview persisted, but it took on more sophisticated and codified forms. The Greeks created sacred groves (*alsos*) dedicated to individual deities. These groves were often composed of specific tree species associated with specific gods: laurel for Apollo, olive for Athena, myrtle for Aphrodite, and oak for Zeus. Evidence of such groves has been discovered through archaeobotanical studies around temple sites, indicating deliberate planting and arrangement of trees.

The oak was especially revered not only because of its longevity, strength, and evergreen nature, but also due to its apparent connection with lightning—a phenomenon associated with Zeus. Oaks are particularly susceptible to lightning strikes, which may have prompted ancient observers to interpret this as a divine sign.

The most significant religious site tied to the oak tree was Dodona, located in northwestern Greece. Dodona was considered the oldest of all Greek oracles, even predating Delphi. The sanctuary featured a sacred oak whose rustling leaves and cooing doves were believed to carry the voice of Zeus. This tradition of natural divination, whereby sounds and movements in the natural environment were interpreted as divine communication, underpins the ritual significance of the site. Priests and priestesses (notably the *Selloi* and *Peleiades*) interpreted the rustling of oak leaves and the behavior of doves as responses to questions posed by pilgrims. Homer, Hesiod, Herodotus, and Plato all reference Dodona as a key oracle in Greek religious life.

According to Herodotus, the Dodona oracle may have had Egyptian origins, conveyed through the story of two doves flying from Thebes in Egypt—one settling in Libya (Ammon), the other in Dodona. While this account blends myth with ethnographic imagination, it also suggests a cultural continuity or influence between Egyptian and Greek religious structures, particularly in divination practices and tree symbolism.

In Greek mythology, the oak tree's role extends beyond Dodona. Dryads—tree nymphs—were considered guardians of individual trees, especially oaks. The name *Dryad* itself derives from the Greek word for oak (*drus*), underscoring the deep mytho-linguistic connection. The lives of dryads were believed to be bound to their respective trees; harming an oak could bring divine retribution, as in the case of King Cleomenes of Sparta, who was said to have died after desecrating a sacred grove.

Mythical heroes and gods were also depicted with oaks. In Homeric epics, Odysseus consults the oak of Dodona before making pivotal decisions. The Argonauts' ship, the Argo, was partly built from sacred Dodona oak, granting the vessel prophetic speech. In art, gods such as Zeus, Apollo, and Athena are sometimes shown seated beneath or interacting with oak trees, suggesting reverence and spiritual proximity.

Coins from regions such as Epirus, Smyrna, and Rhodes feature oaks, dryads, or oak wreaths, indicating the tree's civic and religious symbolism. Notably, the oak wreath was used as a victory crown in some athletic and artistic competitions, symbolizing both divine favor and personal excellence.

Beyond mythology and art, the oak played practical and symbolic roles in ancient rituals. Oak acorns were a food source in prehistoric times, and oak wood was used in shipbuilding, temple construction, and religious offerings. Even after its role as food diminished, oak acorns remained present in sacrificial rituals, as documented by Columella and Homer. In healing traditions, oak acorns were used in medicinal mixtures, particularly for digestive issues.

Certain festivals, such as the Daedala Festival in Boeotia, incorporated oak branches and effigies in their rituals. Participants adorned themselves and their chariots with oak to honor Zeus and Hera, combining nature worship with performative celebration. In some instances, oaks were dipped in rivers by priests to invoke rain, demonstrating a belief in the tree's capacity to mediate between human need and divine will.

The study expands its scope by examining oak symbolism in other Indo-European traditions. The oak was sacred to Jupiter in Roman mythology, Thor in Norse mythology, and Perun among the Slavs. All these deities share storm-related attributes and are linked to sky and lightning phenomena, suggesting a common proto-Indo-European religious archetype.

In Minoan Crete, the tree most frequently associated with divinity was the palm tree, as evidenced in frescoes, rings, and seals. However, by the end of the Bronze Age and the beginning of the Greek Dark Age (c. 1100–800 BCE), the oak seems to have supplanted the palm in symbolic significance. This shift likely reflects the sociopolitical transformation and migration patterns (e.g., the Dorian invasion) that introduced new religious paradigms into the Aegean world.

Material evidence from Minoan and Mycenaean sites shows tree worship scenes, where female figures (possibly goddesses) interact with stylized trees. Over time, this imagery evolves into more recognizable Greek representations involving Zeus and the oak.

The oak tree in ancient Greek mythology was more than a botanical entity—it was a sacred symbol deeply embedded in religious practice, mythological narrative, and cultural identity. Through the sanctuary of Dodona and the widespread use of oak imagery in literature, art, and coinage, the oak came to represent divine authority, cosmic order, and the continuity of life.

This study highlights how the symbolism of the oak evolved through cross-cultural interaction, ecological observation, and theological synthesis. By integrating comparative mythology, archaeology, and art history, the paper demonstrates that oak symbolism was not an isolated phenomenon but part of a broader, interconnected web of ancient beliefs spanning the Mediterranean and Indo-European worlds.

The oak's role in Greek mythology also provides critical insights into how natural elements were sacralized to form complex cosmologies. Moreover, it serves as a case study in understanding the evolution of mythological thought, particularly in relation to environmental conditions, ritual needs, and intercultural exchanges. The oak thus stands as a key to unlocking not only the spiritual life of the ancient Greeks but also the shared symbolic language of ancient civilizations.